

Steven Engelsman

Rijksmuseum voor Volkenkunde

Postbus 212

2300 AE Leiden

steven@rmv.nl

Cultuur Museum Boerhaave

Het monument van oprichting

Een van de voorwerpen die tijdens de tentoonstelling 'Goochelen met getallen' in museum Boerhaave in Leiden is te zien, is het monument van oprichting van ons Koninklijk Wiskundig Genootschap. Rond 1979 schreef Steven Engelsman het onderstaande, niet eerder verschenen artikel over dit monument. Steven Engelsman promoveerde in 1982 bij Henk Bos en Bert Ditters op een onderwerp uit de geschiedenis van de wiskunde. Hij is algemeen directeur van het Rijksmuseum van Volkenkunde in Leiden. Op de tentoonstelling, die plaatsvindt van 26 maart tot en met 26 september, worden historische voorwerpen tentoongesteld die het rekenen en de wiskundebeoefening in het verleden illustreren. Onder deze voorwerpen bevindt zich een drieduizend jaar oude papyrusrol. Ook zijn er diverse negentiende-eeuwse rekenmachines te bezichtigen.

Kort nadat het feestgeroes van *WG200* was verstomd en de tentoonstelling *de Geheele Wiskonst* definitief was afgebroken, kocht het Rijksmuseum Boerhaave te Leiden op een veiling van *Sotheby/Mak van Waay* een uit 1779 daterende zinnebeeldige voorstelling met het opschrift "Representatio Mathematica". Deze zinnebeeldige voorstelling staat in een glazen kastje op een gemarmerd houten voetstuk, dat de volgende tekst draagt: "Arn. Bastiaan Strabbe, Jan Bolten, Harmanus Rakers, Pieter Heynis, Oprichters van 't Wiskundig Genootschap".

We hebben hier kennelijk te maken met

een van de vroegste stukken uit de geschiedenis van het genootschap, waarvoor — aldus een mededeling in de *Algemene Konst- en Letterbode* van 24 april 1789 — "op het einde des jaars 1778 door vier Beminnaren der Wiskunde den eersten grond werd gelegd". De *representatio* moet kort daarna door de vier oprichters als Monument van de Oprichting in opdracht gegeven zijn. De voorstelling is vrijwel identiek aan die op de titelprent van het eerste deel van de eerste uitgave van het Wiskundig Genootschap, de *Kunstoeffeningen* van 1782, die blijkens de signatuur eveneens in 1779 is vervaardigd door een zekere Philips Jacobz. In de documenten van het Wiskundig Genootschap — het eerste notulenboek is nog steeds zoek — wordt dit Monument van Oprichting pas in de notulen van de 26e algemene vergadering van 1805 genoemd; een jaar na het ontslag van eerste secretaris Strabbe deelde de medeoprichter Jan Bolten de vergadering mee dat "er nog een Monument van de Oprichting des Genootschaps ten huize van Strabbe is achtergebleeven en stelt voor zich wel te willen belasten om geadsisteerd door eene Commissie uit het bestuur een en ander van meergemelde weduwe te reclameeren".

Aldus werd besloten en een commissie werd geformeerd. Enige tijd later (13/7/1805) echter rapporteerden de heren Boelhouwer en Bangma, "dat zij hunne Commissie in gemeenschap met den heer Bolten hebben volvoerd, dog zonder eenig gewenscht gevolg, also gemelde weduwe voorgaf van de opgevraagde stukken niets te weeten. Waar op,

in aanmerking genoomen zijnde de weinige waarde der meergemelde boeken etcetera beslooten wierd ter herkrijging van dezelve geene verdere moeite te doen".

In 1826 moet het Monument van Oprichting weer zijn opgedoken en door toedoen van A.F. de Pauw weer aan het genootschap zijn teruggegeven, aldus de notulen van de algemene vergadering van 1826. Ergens tussen 1879 — toen Matthes in zijn feestrede bij het honderdjarig bestaan de lotgevallen van het Monument van Oprichting verhaalde — en 1923 — toen van Haaften in zijn *Het Wiskundig Genootschap* weer het verlies van het Monument van Oprichting meldde — moet het monument weer verloren zijn gegaan. Pas in 1978 duikt het weer op na (of, door?) het feestgeroes van de tweehonderd-jaar viering.

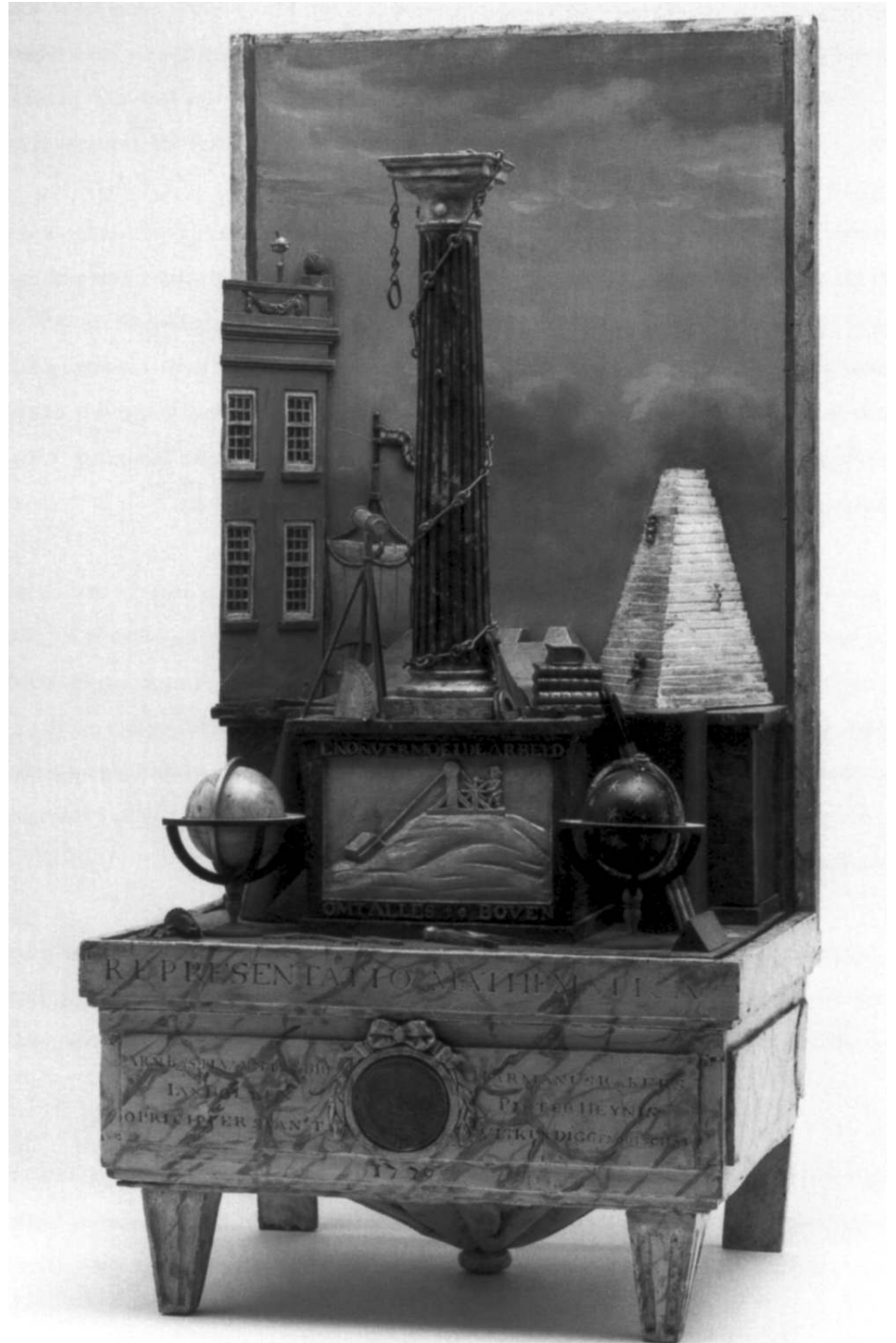
De *representatio* en de titelprent geven een fraaie illustratie van wat de oprichters van het genootschap allemaal onder wiskunde verstonen. We vinden peilstokken, quadrant,

Allegorie van de wiskunde, detail: een figuur trekt een steen met behulp van een lier naar boven.

sextant, jacobsstaf, telescoop, globe, hemelbol, vestingswal, et cetera naast proportio-naalpasser, napierstaafjes, gradenboog, driehoek en cilinder en de boeken van Archimedes en Euclides. Landmeetkunde, Fortificatie, sterrenkunde en navigatie horen evengoed bij die wiskunde als *rabdologia*, de meetkunde van Euclides en de cirkelmeting van Archimedes. Dat is dezelfde wiskunde die Abraham de Graaf in zijn *Geheele Mathesis of Wiskonst* beschrijft en die te zien was op de jubileumtentoonstelling van 1978. Uit de *representatio* en de titelprent kunnen we ook achterhalen wat de oprichters van het genootschap zich voorstelden bij de zinspreuk “Een onvermoeide arbeid komt alles te boven”. Het voor de hand liggende beeld — dat je in die tijd en ook in deze voorstellingen vaker tegenkomt — is een piramide die door mannetjes onvermoeibaar wordt beklimmen. Maar wat “Een onvermoeibare arbeid . . .” met wiskunde te maken heeft vinden we niet in dat beeld van piramide-beklimmende mannetjes maar in het reliëf tussen de twee regels van de zinspreuk. Daar zien we een mannetje dat een steen de berg op takelt. Me dunkt dat dit geen onvermoeide, maar eerder onvermoeiende arbeid in actie is; de lier kan met een pink worden bewogen. De takel zelf, en de lier, zijn vrucht van onvermoeide geestesarbeid van wiskundigen, die de mensheid hebben verlost van vermoeiende Sisyfusarbeid.

Het nut van wiskunde voor het vaderland stond hoog in het vaandel van de oprichters, zoals anderszins blijkt uit de voorrede van de *Kunstoeffeningen*: “ons doelwit is niet zo zeer de Wiskunde door nieuwe vindingen uit te breiden, [...] als wel den lust tot die voortreffelijke Weetenschap in onze Landgenooten te ontsteeken, en hen gelegenheid te geeven, om hunnen geest met verhevene kundigheden te verrijken, en nuttige burgers van het vaderland te worden”, en zoals blijkt uit de titel van de feestvoordracht op de algemene vergadering van 1792: “dat een Land, waar Kunsten en Weetenschappen, en wel bijzonder de Wiskunde, als moeder aller Weetenschappen, niet aangekweekt en beoefend worden, nimmer gelukkig kan zijn”.

Allegorie van de wiskunde. J. Delo naar ontwerp van C. Philips Jacobszoon, 1783. Vervaardigd bij het eerste lustrum van het wiskundig genootschap *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*. Op de sokkel de namen van de vier oprichters: Strabbe, Rakers, Bolten en Heynis.